

Sebastian Dusza <https://orcid.org/0000-0001-6780-4773>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: sebastian.dusza@uj.edu.pl

Propedeutyka składni strony biernej języka polskiego jako obcego na przykładzie podejścia Norberta Morcińca

Propaedeutics of the passive voice syntax of Polish as a foreign language based on the example of Norbert Morciniec's approach

Streszczenie

Celem artykułu jest opisanie konsekwencji współlistnienia składników kategoryalnych konstrukcji obu stron biernych w języku niemieckim i polskim, powstałego w wyniku zredukowanego znaczenia ich imiesłowów. Powinno to ułatwić zrozumienie ich natury i pozytywnie wpłynąć na podejście do ich nauczania. W artykule skupiono się na analizie syntaktycznej takich konstrukcji, szukając odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu zbieżność imiesłowów, jaką oferuje metoda profesora Norberta Morcińca, może jeszcze wywoływać umiejętność przyjmowania i logicznego wyznaczania odpowiednich kategorii imiesłowów biernych.

Słowa kluczowe: generatywizm, strona bierna, imiesłowy bierne

Abstract

The aim of the article is to describe the consequences for the categorical components of the constructions both at the Passive Voice in the German at the Polish language, which arise by the reduced semantical meaning of their participles to facilitate their understanding and their appropriate teaching approach. The article focuses on the syntactic analysis of such constructions, seeking answers to the question of how much the convergence of the Participles, which offers Prof. Norbert Morciniec with his method, can still evoke the ability to admit and logically determine the appropriate categories of the Passive Voice.

Keywords: generativism, passive voice, past participles

Wstęp

Tematem niniejszego artykułu jest restrukturyzacja wiedzy przyszłych filologów, tłumaczy i nauczycieli języka niemieckiego w zakresie poprawnego rozumienia tworzenia i znaczenia strony biernej. Czynnikiem wywołującym restrukturyzację jest językoznawstwo kontrastywne w ujęciu bilateralnym. W tym artykule przedstawia się problematykę analogii w teorii składni strony biernej, promowanej przez Norberta Morcińca. Ten uznanej klasy polski naukowiec, jeden z najwybitniejszych nowoczesnych teoretyków i praktyków kontrastywnie zakładanych badań naukowych, jest twórcą dydaktycznych fundamentów tzw. szkoły wrocławskiej. Novum tego podejścia polega nie tylko na odróżnianiu terminów *syntagmat* i *paradygmat*, opatrywanych terminem *zdanie czy wypowiedzenie*, lecz także na wprowadzeniu nowego bytu składniowego, jakim jest tzw. konstrukcja składniowa. Konsekwencją tego podejścia jest czytelna redukcja syntagmatyki frazy predykatywnej w odniesieniu do paradygmatu¹, czyli potencjalnego substytuowania się wykładników w ramach danej predykcji (Nickel, 1968: 151). Norbert Morciniec, a wraz z nim grono kontynuatorów jego myśli, twierdzi, iż dzisiejsze, nieprawidłowe pojmowanie strony biernej nadal jest główną przyczyną wielu błędów i opaczego rozumienia natury strony biernej w podręcznikach. Ten stan od lat permanentnie stanowi zmartwienie dydaktyki języka niemieckiego jako obcego w Polsce oraz zapewne spędza sen z powiek teoretyków składni, operujących bezwiednie unilateralną terminologią rozbioru gramatycznego w uprawianiu rozbioru logicznego zdania. Ten stan także ma swoje konsekwencje w promowaniu odpowiedniego podejścia do składni strony biernej języka polskiego jako obcego, co ma miejsce zwłaszcza w Niemczech, szczególnie na stronach internetowych, mających aspirację do eksplanacji składni strony biernej pod kątem dydaktyki w świetle szkoły wrocławskiej.

Cel

W niniejszym artykule najpierw zostanie podjęta próba konfrontatywnego przedstawienia ogólnej procedury poprawnego budowania strony biernej wyłącznie w ujęciu Norberta Morcińca, wrocławskiego filologa, a zarazem uważnego germanisty i niderlandysty. Norbert Morciniec w swoich publikacjach oferuje materiał do nowych, odświeżających przemyśleń. Dodatkowo przedstawia kwestię rozgraniczania dystrybucji czasowników zupełnych/Vollverben względem czasowników posiłkowych/Hilfsverben w obecności odpowiednich imiesłowów biernych/Partizip II. Strony bierne zatem w obu językach są dwie, bowiem różnią się w swojej semantoskładni diametralnie, jak to pokazuje poniższe zestawienie ze względu na semantykę i dystrybucję stosowanego/zastosowanego imiesłowu biernego (tab. 1).

¹ Za E. Coseriu (1968: 48) rozumiemy *paradygmat* jako zbiór wszystkich bytów językowych, uporządkowanych według danej cechy, ideologii, na przykład *paradygmat krzesel* w sklepie meblarskim. Natomiast *syntagmat* to co najmniej dwa elementy różnych *paradygmatów* połączone istniejącą regułą składniową, jak związek zgody we frazie *krzesło stoi*.

Tab. 1. Strona bierna w języku polskim i niemieckim

Nomenklatura	Strona bierna procesu/ Vorgangspassiv	Strona bierna stanu (stadialna)/ Zustandspassiv
składnia polska	Konstrukcja czasownika posiłkowego <i>stać się/być</i> i imiesłowu biernego niedokonanego (<i>Samochód jest naprawiany</i>).	Paradygmat czasownika spójkowego <i>być</i> i imiesłowu biernego dokonanego lub przymiotnika (<i>Samochód jest naprawiony</i>).
składnia niemiecka	Konstrukcja czasownika posiłkowego <i>werden/stać się</i> i imiesłowu biernego niedokonanego (<i>Der Wagen wird repariert</i>).	Paradygmat czasownika spójkowego <i>sein</i> i imiesłowu biernego dokonanego (<i>Der Wagen ist repariert</i>).
polska semantokładnia	Imiesłów bierny niedokonany jest prosty i obywa się bez przedrostków (<i>Ryba jest pieczona</i>).	Imiesłów bierny jest złożony i potrzebuje przedrostków (<i>Ryba jest upieczona</i>).
	<i>kupowany – gekauft</i>	
niemiecka morfologia	Imiesłów bierny niedokonany jest prosty i nie wykazuje zmian w oboczności okołotematycznej bezokolicznika (<i>naprawiać – naprawiany</i>).	Imiesłów bierny dokonany bywa prosty, lecz wykazuje zmiany w oboczności okołotematycznej bezokolicznika (<i>naprawić – naprawiony</i>).
	<i>gekauft – kupowany</i>	
semantyka w sensie szerszym	Czasownik posiłkowy nie jest nośnikiem walencyjności w zdaniu i odgrywa swoją rolę wyłącznie z imiesłowem.	Czasownik spójkowy <i>być</i> jest permanentnym nośnikiem walencyjności w zdaniu, odgrywa swoją rolę bez współudziału imiesłowu czy przymiotnika.
semantyka w sensie węższym	Zredukowanie znaczenia czasownika posiłkowego w konstrukcji.	Nieredukowanie znaczenia czasownika spójkowego.
pragmatyka	Możliwość pojawienia się agensa strony czynnej we frazie przyimkowej zdania w stronie biernej.	Wykluczenie pojawienia się agensa strony czynnej we frazie przyimkowej zdania w stronie biernej.
temporalność	Działanie w tej odsłonie strony biernej jest nieukończone, duratywne, bowiem trwa w czasie, niezależnie od przyszłości, teraźniejszości i przeszłości.	Działanie w tej odsłonie strony biernej jest ukończone w czasie, niezależnie od przyszłości, teraźniejszości i przeszłości.

Zadania i diagnoza

Uwaga czytelnika zostanie skierowana ku konieczności wyznaczenia granicy syntaktyczno-składniowej w jednym z dwóch ciągów strony biernej, podczas gdy analizie zostanie poddany terminologiczny proces inkorporacji czynnej predykcji z wykładnikiem przymiotnikowym przez zakres strony biernej, odbywający się z powodzeniem w obu językach². Możliwość badania zasadności rozumienia natury strony biernej możemy zbadać na dwóch prostych testach, jakie można zaoferować uczniom w fazie nauki z prośbą o wybranie jednej z dwóch wersji binarnych zdań w języku obcym:

Brama jest otworzona → *Das Tor wird geöffnet/Das Tor ist geöffnet*

Brama jest otwierana → *Das Tor wird geöffnet/Das Tor ist geöffnet*

List jest pisany → *Der Brief wird geschrieben/Der Brief ist geschrieben*

List jest napisany → *Der Brief wird geschrieben/Der Brief ist geschrieben*

lub w języku ojczystym:

Die Flaschen werden gestellt → *Butelki są stawiane/Butelki są ustawione*

Die Flaschen sind gestellt → *Butelki są stawiane/Butelki są ustawione*

Die Zwiebel wird geschält → *Cebula jest obierana/Cebula jest obrana*

Die Zwiebel ist geschält → *Cebula jest obierana/Cebula jest obrana*

Der Wagen wurde gekauft → *Samochód był kupowany/Samochód był kupiony*

Der Wagen war gekauft → *Samochód był kupowany/Samochód był kupiony*

Diagnoza przypadku

Przypomnijmy: w obu językach można w określonych ramach stworzyć stronę bierną. W obu językach ma ona swoje dwie różne odsłony: stronę bierną procesową, w której dany czasownik posiada, niezależnie od czasu, znaczenie procesualne, czyli trwające w danym wycinku czasu, a więc niedokonane. W języku niemieckim jest to tzw. *Vorgangspassiv*. Drugą odsłonę stanowi strona bierna czasowników, mających znaczenie rezultatywne, dokonane, zwana *Zustandspassiv*.

W obu językach także obie odsłony strony biernej są budowane z odpowiednich imiesłówów biernych. N. Morciniec w tym miejscu tłumaczy wprowadzenie nowego bytu językoznawczego: znaczenie strony biernej procesualnej nie jest sumą znaczeń słów użytych do zbudowania danej formuły, czyli wykracza poza nią, stając się konstrukcją.

W słowotwórstwie wyróżnia Morciniec wyrazy, zestawienia wyrazowe i konstrukcje wyrazowe. Różnicą między zestawieniem wyrazowym, które powstaje przez determinację jednego słowa przez drugie na mocy zezwalającej na to reguły (Morciniec, 2020b: 79), a konstrukcją wyrazową jest fakt, „że ich znaczenie nie jest równe sumie znaczeń jego składników” (Morciniec, 2020b: 25). Przykładem konstrukcji wyrazowej jest niemiecki

² Norbert Morciniec tak przekonuje do potrzeby badań bilateralnych oraz multilateralnych: „Badacz kontrastywista, dysponujący wiedzą o faktach różnych języków, posiada szerszy horyzont badawczy, potrafi spostrzec problemy i postawić pytania badawcze, których analizujący tylko jeden język na ogół sobie nie uświadamia” (zob. Morciniec, 2022: 81).

czas Perfekt. Tu zdania *Ich habe gemacht* nie tłumaczy się linearnie: *Ja mam zrobione*, lecz syntetycznie: *Ja zrobiłam* (Morciniec, 2020b: 76). W innym miejscu uzupełnia Norbert Morciniec powyższe uwagi wprowadzeniem pojęcia analityczności i syntetyczności, bowiem czasy Präsens i Präteritum są czasami syntetycznymi (Morciniec, 2020b: 97). Natomiast wszystkie pozostałe czasy są konstrukcjami temporalnymi w momencie, kiedy ich „wartość informacyjna nie jest sumą znaczeń poszczególnych składników, lecz zupełnie nowym znaczeniem”³.

Konstrukcją jest zatem złożony predykat *jest + naprawiany/wird + repariert* w zdaniu *Pojazd jest naprawiany/Der Wagen wird repariert*. Konstrukcyjność polega także na zmianie funkcji czasownika: *wird/jest*, nie jest on już czasownikiem głównym/Hauptverb, tylko zaledwie posiłkowym/Hilfsverb.

W takim ujęciu składnia zdania opisu czynności *Pojazd jest naprawiany* względem zdania z opisem stanu *Pojazd jest nowy* **nie** jest identyczna. W konstrukcji, przy braku dopełnienia przymiotnikowego, nie tworzy się zdania na zasadzie wymienności składników paradygmatu czasownika głównego. W zdaniu *Pojazd jest naprawiony/Der Wagen ist repariert* użyto nadal zwykłego czasownika głównego *jest/ist* oraz dowolnego paradygmatycznie konotowanego wykładnika, tu imiesłowu biernego w roli przymiotnika, czyli w funkcji dopełnienia przymiotnikowego (Morciniec, 2020a: 50; 2020b: 105). Dlaczego zatem składnia zdań *Pojazd jest naprawiony* i *Pojazd jest nowy* jest identyczna? Oba dopełnienia przymiotnikowe tworzą paradygmat czasownika głównego *jest/ist*. Dlatego znaczenie strony biernej rezultatywnej (= stadialnej) (Morciniec, 2020a: 24)/Zustandspassiv nie stanowi konstrukcji, bowiem jej czasownik nie zmienił w niej swojej funkcji (Morciniec, 2020b: 105; 2022: 74).

Zdanie *Samochód jest kupowany/Der Wagen wird gekauft* to zatem zdanie skonstruowane w stronie biernej procesualnej, podczas gdy zdanie *Samochód jest kupiony/Der Wagen ist gekauft* jest strukturą w stronie biernej rezultatywnej. Różnica nie zasadza się na wyborze jednego z dwóch czasowników, lecz na koniecznym uwzględnieniu tego, iż dokonanoś/niedokonanoś jest także przede wszystkim domeną pozornie identycznie wyglądającego wykładnika predykatora (*kupowany/gekauft* vs *kupiony/gekauft*)⁴.

Uczony akcentuje w ten sposób przestroge: „Odpowiednikiem polskiego [zdania] *brama jest otwierana* to nie [jest zdanie] *Das Tor ist geöffnet*”, bowiem „Niemieckie *das Tor ist geöffnet* (Zustandspassiv!) znaczy ‘brama jest otwarta’ (stan po procesie otwierania)”⁵.

³ W oryginale: „Daher ist der Informationswert der analytischen Verbform keine Summe der Bedeutungen ihrer Bestandglieder, sondern eine völlig neue Bedeutung” (za: Morciniec, 2013).

⁴ Trzeba jednak pamiętać, iż ten sam czasownik *sein/być* pełni, jako czasownik *zupełny/Vollverb*, także rolę tzw. *spółki/Kopulaverb* w zdaniach ze złożonym wykładnikiem adnominatywnym *Sie wird Lehrerin/Ona stanie się nauczycielką* czy przymiotnikowym *On jest mądry/Er ist klug*. W tej roli posiada on swoje pełne znaczenie i nadal realizuje funkcje gramatyczne. Nie można jednak pozbyć się wrażenia, iż w syntagmie *Er ist gekocht* (= *On jest ugotowany*) względem *Er ist krank* (= *On jest chory*) jego rola jako czasownika posiłkowego czy czasownika zupełnego jest czytelna dopiero w zrozumieniu charakteru predykcji. W zdaniu *Er ist gekocht* (= *On jest ugotowany*) użyto czysto teoretycznie strony biernej stanu natomiast w zdaniu *Er ist krank* (= *On jest chory*) widoczny jest czas terazniejszy w stronie czynnej. Zob. Morciniec, 2020a: 23. Złożony wykładnik adnominatywny w terminologii Morcińca to orzecznik/Prädikativ. Zob. Morciniec, 2020a: 25.

⁵ A może: *otworzona*?

Dopiero kombinacja z czasownikiem *werden*, zwanym posiłkowym, przynosi poprawne rozwiązanie: zdanie *Das Tor wird geöffnet* powinno się tłumaczyć jako zdanie *Brama jest otwierana*.

W dydaktyce języka niemieckiego w Polsce jest to istotna granica, choć niezauważana albo nie do końca zrozumiana. Znany autor repetytoriów z języka niemieckiego, Stanisław Bęza, tłumaczy niemieckie zdanie *Der Brief wurde von einem Boten geschickt* jako *List został wysłany przez posłańca* zamiast *List był wysyłany przez (posługę) posłańca/kuriera*. Użyto tu niepoprawnej formy dokonanego czasownika przechodniego *wysłać* zamiast poprawnie zastosowanego imiesłowu niedokonanego bezokolicznika *wysyłać* (Bęza, 2001: 219). W innym zdaniu *Meine Aussage ist von ihm falsch verstanden worden* autor tego podręcznika oddaje jego sens w zdaniu z predykatorem złożonym przechodnim dokonanym *zrozumieć*, czyli *Moja wypowiedź została przez niego źle rozumiana*. Z niewiadomych względów nie posiłkowano się czasownikiem niedokonanym *rozumieć*, czyli *Moja wypowiedź była przez niego źle rozumiana* (Bęza, 2001: 219), zgodnie z duchem czasownika *werden*, indukującego procesualność *konstrukcyjności* danej czynności w stronie biernej⁶.

Także internet dostarcza podobnych danych. Na jednej ze stron internetowych czytamy, że zdanie *Der Laden wird um 8 Uhr geschlossen* tłumaczy się jako *Sklep zostanie zamknięty o 8*, a nie, w duchu przestróg Morcińca, jako zdanie *Sklep jest zamykany o 8* (*Strona bierna w języku niemieckim*, b.r.). Nie jest to przypadek odosobniony: zdanie *Das Auto wird noch heute repariert* przetłumaczono w internecie jako *Ten samochód zostanie naprawiony jeszcze dzisiaj* zamiast *Ten samochód jest jeszcze dzisiaj naprawiany* (*Strona bierna w języku niemieckim*, b.r.)⁷. Na zupełnie innej stronie internetowej można napotkać mylącą wskazówkę: *Das Auto wurde repariert* to znaczy *Samochód został naprawiony*, chociaż poprawnie oczekiwano formy *Samochód był naprawiany* (Korzeb, 2023)⁸: co innego semantycznie konotuje czasownik *naprawiać*, a zupełnie co innego *naprawić*.

W tym klimacie takie *dictum* jest brzemienne dla *werden*-Passiv: 1) nie istnieje żaden paradygmat czasownika *werden* w stronie biernej; 2) *werden* jest wyłącznie sygnałem niedokonaności danej czynności, tak jak *-t-* jest sygnałem przeszłości dla czasowników regularnych; 3) *werden* jest indykatorem czasowej obecności lub nieobecności podmiotu jako agensa w stronie czynnej, toteż nic nie stoi na przeszkodzie, by w obu językach istniejący ciąg analityczny strony biernej *werden*-Passiv uważać za ciąg syntetyczny⁹,

⁶ Na korzyść temu Autorowi zapisać trzeba uwagę ze strony 230, która jest echem spostrzeżeń autorów podręcznika do DSH/Niemieckiego Egzaminu Sprawnościowego Szkół Wyższych. Autor konsekwentnie uważa, że strona bierna stanu jest tylko możliwa w czasie teraźniejszym i przeszłym prostym (Bęza, 2001: 230).

⁷ Kogo razi powyższa konstrukcja, może spróbować formy parafrastycznej *Ten samochód jest jeszcze dzisiaj do naprawienia*.

⁸ Identyczne przykłady zob. *Strona bierna w języku niemieckim – na czym polega i jak się jej skutecznie nauczyć?*, 2022; *Strona bierna*, b.r. Na plus zanotować trzeba, że wiele przykładów zdań na tych stronach jest tłumaczonych poprawnie.

⁹ Na stronie Institut für Deutsche Sprache (IDS) przykładowo prezentuje się jeszcze ciekawszą typologię, właśnie ze względu na czasownik *werden*, który albo jest czasownikiem posiłkowym wraz z czasownikiem *sein* dla strony biernej, albo jest modalnym czasownikiem dla czasu przyszłego prostego niedokonanego Futur I. Istnieją zatem dwa czasy syntetyczne (Präsens i Präteritum); analitycznie budowany czas przyszły Futur I z bezokolicznikiem; trzy konstrukcje przeszłe ze słowem posiłkowym i imiesłowem. Zob. *Der Formenbestand des deutschen Tempussystems*, b.r.

czyli będący jednym słowem (*Zupa jest gotowana* czyli *Zupa **gotuje się*** ↔ *Die Suppe wird gekocht* czy *Brama jest wolno otwierana/Brama **otwiera się** wolno* ↔ *Das Tor wird langsam aufgemacht*).

Norbert Morciniec a innowacje szkoły wrocławskiej

Biorąc pod uwagę fakt, że strona bierna stadialna nie jest zlepkiem czy zrostem semantycznym jak strona bierna stanu, warto przemyśleć, poddać dyskusji i uprościć dydaktykę stron biernych w obu językach w obszarze unifikacji opozycji dokonaności/niedokonaności. Wprowadzenie stanowią treści, jakie kontynuatorzy myśli N. Morcińca upowszechniają na poważnych naukowych stronach internetowych, zwłaszcza w badaniach kontrastywno-konfrontatywnych.

Na analizowanej stronie internetowej omówiono zmianę relacji walencyjnych w zdaniu w stronie czynnej i jej odpowiedniki w stronie biernej (*Valenzverhältnisse im Verbalkomplex*, b.r.). Jeśli walencyjnością nazwać informację o preinstalowanej w bezokoliczniku liczbie obligatoryjnych miejsc do zajęcia przez przyszłe dopełnienia, to zdanie *Hans gibt dem Trainer den Ball* tłumaczone jest przy pomocy czasownika *podać*, *podawać/geben* jako *Hans podaje trenerowi piłkę*. Obligatoryjnymi frazami czasownika *podawać*, *dawać*, *dać/geben* są zatem w obu językach *Hans/Hans, dem Trainer/trainerowi, den Ball/piłkę*. Czasownik *podaje* jest tranzytywny, lecz rezultatywny. W konsekwencji zaproponowanie zdania w stronie biernej procesualnej jest semantycznie awykonalne, bowiem w rachubę wchodziłaby jedynie strona bierna stadialna *Piłka jest podana/Der Ball ist dem Trainer gegeben*. Natomiast na analizowanej stronie pomija się ową semantyczną pułapkę i proponuje zdanie *Der Ball wird dem Trainer von Hans gegeben* w tłumaczeniu *Piłka zostaje podana trenerowi*, jednak bez refleksji, czy *Piłka jest podana/Der Ball ist dem Trainer gegeben* lub raczej *Piłka jest podawana/Der Ball wird dem Trainer gegeben*. Wśród treści na analizowanej stronie pojawia się jednak niekonsekwencja w zupełnie innym miejscu. Zdanie *Hans gibt dem Trainer den Ball* tłumaczy się już jako *Hans daje* (a nie *podaje*?) *trenerowi piłkę*. Tam także proponuje się dla zdania *Dem Trainer wird der Ball von Hans gegeben* tłumaczenie *Trenerowi zostanie* (a nie *zostaje*?) *podana* (*podawana*?) *piłka przez Hansa*. Pomimo że w konsekwencji czytelnik niemiecki nadal nie ma pojęcia o konieczności refleksji nad dokonanością i niedokonanością, może warto z dydaktycznego punktu widzenia obrać ten kierunek i traktować polski imiesłów bierny identycznie jak niemiecki, czyli konsekwentnie w wersji dokonanej? I zastanawiać się, dlaczego terazniejsza forma czasownika *wird* nie posiada podobnego znaczenia, jak czasownik posiłkowy *jest*, lecz otrzymuje znaczenie *zostanie/zostaje*.

Propozycja w tabeli 2 pokazuje istniejącą fleksję predyktorów obu stron biernych w obu językach przy jednoczesnym wzmocnieniu dywergencji stopnia złożoności imiesłów w języku polskim. Zamiarem takiej wizualizacji będzie próba dywersyfikacji ich znaczenia względem aspektu/stopnia dokonaności w świetle zapisków na stronie IDS, a więc w świetle podejścia N. Morcińca (tab. 2).

Tab. 2. Wizualizacja konstrukcji niemieckiej i polskiej strony biernej czynnościowej oraz struktury strony biernej stadialnej w czasie teraźniejszym i przeszłym prostym

Konstrukcja niemieckiej i polskiej strony biernej czynnościowej a struktura strony biernej stadialnej w czasie teraźniejszym i przeszłym prostym											
Vorgangspassiv			Strona bierna czynnościowa			Zustandspassiv			Strona bierna stanu		
Der Brief	wird, wurde	ge-schrie-ben	list	pisa-ny czyta-na zamy-kana jest, był/była	Der Brief	ist, war	ge-schrieben	list	na-pisany prze-czytana zam-knięta		
Das Buch		ge-lesen	książ-ka		Das Buch		ge-lesen	książ-ka			
Das Tor		ge-schlo-sen	bra-ma		Das Tor		ge-schlo-ssen	bra-ma			

Jak widać, minusem powyższego zestawienia jest nieistnienie w języku polskim czasu teraźniejszego czasowników złożonych, wyposażonych w przedrostki (*napisać* vs *pisać*, *dzwonić* vs *zadzwonić*, *jechać* vs *pojechać* itp.). Zdanie *Ja napiszę/Ich werde geschrieben haben* odnosi się do przyszłości, mimo że predykcja nosi w sobie rdzeń czasu teraźniejszego *ja piszę/ich schreibe*. Jeśli zatem nie istnieje czas teraźniejszy pewnych czasowników w stronie czynnej, to i uczciwa transformacja na stronę bierną stadialną w czasie teraźniejszym jest niemożliwa.

Plusem powyższego zestawienia jest konsekwentny współdział polskiego aspektu, czyli dokonanośc i niedokonanośc zakodowanej wielorako już w bezokolicznikach, w tworzeniu niemieckiej strony biernej. Jeszcze przed kognitywnym włączeniem walencyjności w generowanie zdania trzeba zdecydować się między wyborami predykcji: 1) *szłuchać/hören* a *słyszeć/hören*; 2) *dać/geben* a *dawać/geben*; 3) *naprawić/reparieren* a *naprawiać/reparieren*; 4) *gotować/kochen* a *ugotować/kochen*; 5) *zapisywać/aufschreiben* a *zapisać/aufschreiben* itd. I być może żaden uczeń nie przetłumaczy zdania *Das Buch wurde von mir gelesen* jako *Książka została przeze mnie przeczytana*, tylko *Książka była czytana przeze mnie*. A zdanie *Der Mann wurde durch den Pistolenschuss getötet/ Der Mann ist durch den Pistolenschuss getötet worden* nie zostanie przetłumaczone jako *Ten mężczyzna został zabity strzałem z pistoletu*, lecz *Ten mężczyzna był zabijany (był został zabity) strzałem z pistoletu* (Bęza, 2001: 219).

Rozsądnie byłoby nawet omawiać w podręcznikach stronę bierną czynnościową po stronie biernej stanu: imiesłów bierny *repariert* w zdaniu *Das Auto ist repariert* niejako naturalnie rozumiany byłby jako *naprawiony* w duchu stanu/Zustand nawet bez wprowadzania pojęcia strony biernej stadialnej.

Do przedyskutowania pozostaje także pomysł gramatyzacji zaimka zwrotnego *się/sich* w stronie biernej czynnościowej czasowników nieprzechodnych: *Man arbeitet hier/ Tu pracuje się* ↔ *Es wird hier gearbeitet/ Tu jest pracowane* (= *Tu się pracuje*). Rzeczowa dyskusja mogłaby udokumentować użycie zgramatyzowanego *się* w grupie czasowników przechodnych: Skoro dużo lepiej jest stwierdzać *Das Tor wird aufgemacht/Brama otwiera się*, to można spróbować tłumaczyć syntetycznie *Das Buch wird schnell gelesen*

jako *Książka czyta się szybko* lub *Książkę czyta się szybko*. Zdanie *Der Kuchen ist gebacken* niejako automatycznie zdobywałoby tłumaczenie w duchu dokonaności, czyli *Ciasto jest upieczone* w przeciwieństwie do zdania *Der Kuchen wird gebacken/Ciasto jest pieczone*. W końcu zdanie *Der Brief wurde durch den Boten geschickt* trzeba przetłumaczyć jako *List wysyłało się* (a nie *wysłano*) *kurierem*.

Ze względu na powyższe do omówienia pozostała jeszcze jedna kwestia. W innym miejscu swojej książki przypomni Morciniec:

Pamiętamy, że cechą istotną konstrukcji gramatycznej jest fakt, że jej znaczenie nie jest sumą znaczeń jego członów składowych, lecz nowym zwyczajowo ustalonym znaczeniem. Gramatykalizacja czasownika *werden* ‘stawać się’ w połączeniu z bezokolicznikiem stała się możliwa, gdyż do cech znaczeniowych tego czasownika należy m.in. „przyszłość”. Jeżeli ktoś staje się mądrym, to nie jest jeszcze mądry, to dopiero nastąpi (Morciniec, 2020b: 96).

Zwracając uwagę na pojawienie się zgramatyzowanego zaimka zwrotnego *się*, w tym świetle można dokonać dalszego uproszczenia tabeli 2 do postaci tabeli 3. Dzięki temu zneutralizowano by dywergencję niedokonaności strony biernej. Warunkiem powodzenia jest uznanie poprawności teorii szkoły wrocławskiej. W tej tabeli dany imiesłów bierny traktowany jest w obu językach identycznie. Dodatkowo zmianie ulega znaczenie słów posiłkowych (*wird* → *staje się*; *wurde* → *stawał się*) w konstrukcji strony biernej czynnościowej, jak pokazuje tabela 3.

Tab. 3. Uproszczenie konstrukcji niemieckiej i polskiej strony biernej czynnościowej w czasie teraźniejszym i przeszłym prostym ze względu na semantykę imiesłowu

Uproszczenie konstrukcji niemieckiej i polskiej strony biernej czynnościowej w czasie teraźniejszym i przeszłym prostym ze względu na semantykę imiesłowu										
Vorgangspassiv		Strona bierna czynnościowa			Zustandspassiv			Strona bierna stanu		
<i>Der Brief</i>	<i>wird, wurde</i>	<i>ge-schrie-ben</i>	<i>list</i>	<i>staje się, stawał-a się</i>	<i>na-pisa-ny</i>	<i>Der Brief</i>	<i>ge-schrie-ben</i>	<i>list</i>	<i>jest, był/był</i>	<i>na-pisany</i>
<i>Das Buch</i>		<i>ge-lesen</i>	<i>książ-ka</i>		<i>prze-czyta-na</i>	<i>Das Buch</i>	<i>ge-lesen</i>	<i>książ-ka</i>		<i>prze-czytana</i>
<i>Das Tor</i>		<i>ge-schlos-sen</i>	<i>bra-ma</i>		<i>zam-knięta</i>	<i>Das Tor</i>	<i>ge-schlos-sen</i>	<i>bra-ma</i>		<i>zam-knięta</i>

Granica podziału na czasowniki dokonane i niedokonane wydawałaby się w takiej perspektywie zacierać (Morciniec, 2020b: 80). Zdanie *Der Kuchen wird gebacken* oznaczałoby *Ciasto staje się upieczone*, bo przecież już nie *Ciasto staje się pieczone*, przy czym zdanie *Der Kuchen ist gebacken* oznaczałoby nadal *Ciasto jest upieczone*. Granicę między *Ciasto staje się upieczone* a *Ciasto jest upieczone* stanowiłoby umiejętne zastosowanie odpowiedniego czasownika w obu językach, mając w pamięci dywergencję między konstrukcją procesu a strukturą stanu. Na razie pominąć także trzeba neutralność

niemieckiego imiesłowu biernego względem płci, co może sprawiać problemy w języku polskim (Morciniec, 2020b: 74).

Nie koniec na tym. Skutecznie próbując unikać niczym niemotywowanej zwrotności czasownika *stawać się*, z powodzeniem można zamiast niego zaproponować taki czasownik, jaki forsowany jest na stronie IDS (Morciniec, 2020b: 77). W języku polskim jest to czasownik *pozostawać/pozostać*, jak pokazuje tabela 4.

Tab. 4. Poglądowe zestawienie proponowanych uproszczeń w duchu IDS

Przeгляд uproszczeń semantyki struktur stron biernych ze względu na unifikację imiesłowów				
Czas	Vorgangs-passiv	Strona bierna czynnościowa	Zustandspassiv	Strona bierna stanu
teraźniejszy	<i>Der Kuchen wird gebacken</i>	<i>Ciasto zostaje <u>upieczone</u></i>	<i>Der Kuchen ist gebacken</i>	<i>Ciasto <u>jest upieczone</u></i>
przeszły prosty	<i>Der Kuchen wurde gebacken</i>	<i>Ciasto <u>zostawało upieczone</u></i>	<i>Der Kuchen war gebacken</i>	<i>Ciasto <u>było upieczone</u></i>
przeszły złożony	<i>Der Kuchen ist gebacken worden</i>	<i>Ciasto <u>zostało upieczone</u></i>		
zaprzeszły złożony	<i>Der Kuchen war gebacken worden</i>			
przyszły prosty	<i>Der Kuchen wird gebacken werden</i>	<i>Ciasto <u>zostanie upieczone</u></i>		

Konkluzja i prognozy

Celem i zadaniem niniejszego artykułu było przedyskutowanie konieczności wprowadzenia terminu konstrukcji składniowej dla najpopularniejszej wersji strony biernej w obu językach, czyli dla strony biernej czynnościowej (Vorgangspassiv). Właśnie dla tej odsony strony biernej jej znaczenie nie wydaje się sumą znaczeń jej komponentów w odniesieniu do strony biernej w języku polskim oraz w relacji z drugą odsoną strony biernej w języku niemieckim. O ile badacze są zgodni co do istnienia w obu językach strony biernej czynnościowej, zbudowanej na pierwszy rzut oka z czasownika posiłkowego i imiesłowu biernego czasownika niedokonanego, to wielu z nich albo tylko wierzy w istnienie strony biernej stadialnej, albo zaprzecza jej istnieniu, twierdząc, iż jest ona właściwie funkcją czasownika spójkowego *być* oraz tzw. predykatywu przymiotnego. Norbert Morciniec oraz inni prekursorzy szkoły wrocławskiej nie rezygnują z dualizmu między konstruowaniem strony biernej czynnościowej a paradygmatami strony biernej stadialnej. Nie zaprzeczając istnieniu dwóch różnych stron biernych w obu językach, proponują w zamian uproszczone

użycie imiesłowu biernego czasownika dokonanego, delegując identyfikację danej strony biernej na zdzywersyfikowane predykatory. W konsekwencji przez pojęcie konstrukcji pozwala się na przełączanie między stroną bierną czynnościową a strukturą strony biernej stanu (= stadialnej) tylko przy pomocy odpowiedniego czasownika (zredukowanego semantycznie czasownika posiłkowego dla konstrukcji i niezredukowanego semantycznie czasownika głównego dla struktury).

Bibliografia

Bęza S. (2001), *Nowe repetytorium z języka niemieckiego. Wydanie poszerzone*, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.

Coseriu E. (1968), *Adam Smith und die Anfänge der Sprachtypologie*, [w:] H. Brekle, L. Lipka (red.), *Wortbildung, Syntax und Morphologie*, Haga–Paryż: De Gruyter Mouton, s. 46–54.

Der Formenbestand des deutschen Tempussystems (b.r.), <https://grammis.ids-mannheim.de/progr/mm/5254> [dostęp: 12.02.2024].

Fazlić-Walter K., Wegner W. (2013), *Mit Erfolg zur DSH*, Stuttgart: Klett Sprachen GmbH.

Korzeb D. (2023), *Strona bierna w języku niemieckim – Passiv*, <https://jezykowyprecel.pl/strona-bierna-w-jezyku-niemieckim-passiv/> [dostęp: 12.02.2023].

Morciniec N. (2013), *Das Zustandspassiv – analytische Verbform oder prädikative Wortfügung?*, [w:] J. Jarosz, S.M. Schröder (red.), *Studia Scandinavica et Germanica: vom Sprachlaut zur Sprachgeschichte: 28 linguistische Annäherungen an diachrone und synchrone Sprachbetrachtung*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 197–203.

Morciniec N. (2020a), *Gramatyka niemiecka w pytaniach i odpowiedziach*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.

Morciniec N. (2020b), *Wprowadzenie do językoznawstwa niemieckiego*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.

Morciniec N. (2022), *Gramatyka kontrastywna. Wprowadzenie do niemiecko-polskiej gramatyki kontrastywnej*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.

Nickel G. (1968), *The contrast “He is reading” vs. “He is interesting” and related problems*, [w:] H. Brekle, L. Lipka (red.), *Wortbildung, Syntax und Morphologie*, Haga–Paryż: De Gruyter Mouton, s. 150–159.

Strona bierna (b.r.), <http://www.niemiecki.slowka.pl/gramatyka,strona-bierna,m,1910.html> [dostęp: 12.02.2023].

Strona bierna w języku niemieckim – na czym polega i jak się jej skutecznie nauczyć? (2022), <https://structura.pl/blog/strona-bierna-w-jezyku-niemieckim-na-czym-polega-i-jak-sie-jej-skutecznie-nauczyc/> [dostęp: 12.02.2023].

Strona bierna w języku niemieckim (b.r.), https://niemiecki.ang.pl/gramatyka/strona_bierna/strona_bierna [dostęp: 12.02.2023].

Valenzverhältnisse im Verbalkomplex (b.r.), <https://grammis.ids-mannheim.de/kontrastive-grammatik/3376> [dostęp: 10.05.2024].

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

